IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

RUSTAM ABDULLAYEVNING FORTEPIANO KONSERTIDA MAVZUIYLIK MASALASI

Toxirova Mohlaroy Asilxon qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Pedagogika-psixologiya va san’atshunoslik fakulteti
Musiqa ta’limi yo‘nalishi
3-bosqich 23.42-guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada O‘zbekiston xalq artisti, professor Rustam Abdullayev ijodida fortepiano konsert janrining rivojlanishi va asarlarida mavzuiylik (tematizm) masalalari tizimli ravishda tadqiq etilgan. Kompozitorning fortepiano va simfonik orkestr uchun yaratgan beshta konserti misolida milliy xalq musiqasi manbalari, xususan, Xorazm vohasi folklor ohanglari hamda Sharq madaniyatlari (Tailand, Koreya) musiqiy an’analarining akademik janr shakllari bilan sintezi o‘rganilgan. Maqolada kompozitorning 2-sonli “Navro‘z taronalari” fortepiano konsertining badiiy konsepsiyasi, melodik-garmonik xususiyatlari, polifonik rivojlanish usullari va dramaturgik tuzilishi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari o‘zbek milliy fortepiano ijrochiligi maktabini boyitishga va zamonaviy kompozitorlik tafakkurini anglashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Rustam Abdullayev, fortepiano konserti, mavzuiylik, tematizm, 2-sonli konsert, Xorazm ohanglari, milliy lad, dramaturgiya, simfonizm, polifoniya, fortepiano ijrochiligi.

Аннотация: В данной научной статье систематически исследуются развитие жанра фортепианного концерта и вопросы тематизма в творчестве народного артиста Узбекистана, профессора Рустама Абдуллаева. На примере пяти концертов для фортепиано с симфоническим оркестром изучен синтез источников национальной народной музыки, в частности фольклорных мелодий Хорезмского оазиса, а также музыкальных традиций культур Востока (Таиланд, Корея) с академическими жанровыми формами. В статье анализируются художественная концепция, мелодико-гармонические особенности, методы полифонического развития и драматургическая структура Второго фортепианного концерта «Навруз тароналари». Результаты исследования способствуют обогащению узбекской национальной фортепианной исполнительской школы и пониманию современного композиторского мышления.

Ключевые слова: Рустам Абдуллаев, фортепианный концерт, тематизм, Второй концерт, хорезмские напевы, национальный лад, драматургия, симфонизм, полифония, фортепианное исполнительство.

Annotation: This scientific article systematically examines the development of the piano concerto genre and the issues of thematicism in the creative work of the People's Artist of Uzbekistan, Professor Rustam Abdullayev. Using the example of five concertos for piano and symphonic orchestra, the synthesis of national folk music sources, particularly the folklore melodies of the Khorezm oasis, as well as the musical traditions of Eastern cultures (Thailand, Korea) with academic genre forms, is studied. The article analyzes the artistic concept, melodic-harmonic features, methods of polyphonic development, and dramaturgical structure of the Second Piano Concerto "Navruz Taronalari". The results of the research contribute to enriching the Uzbek national piano performance school and understanding modern compositional thinking.

Keywords: Rustam Abdullayev, piano concerto, thematicism, Second Concerto, Khorezm melodies, national mode, dramaturgy, symphonism, polyphony, piano performance.

Kirish

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida milliy musiqa san’atini rivojlantirish, professional musiqa ta’limi sifatini oshirish hamda zamonaviy kompozitorlik maktabi vakillarining ijodiy merosini fundamental darajada o‘rganish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ–112-son qarori milliy va jahon musiqa madaniyati namunalarini ilmiy asosda tadqiq etish, kompozitorlik ijodini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash zaruratini yanada mustahkamlaydi [1]. Zamonaviy o‘zbek professional musiqasi tarixida O‘zbekiston san’at arbobi, professor Rustam Abdullayev o‘zining serqirra ijodi, ayniqsa, o‘ziga xos simfonik tafakkurni namoyon etuvchi fortepiano konsertlari bilan yorqin iz qoldirgan ijodkordir [2].

Rustam Abdullayev ijodida fortepiano konserti shunchaki cholg‘u va orkestr bellashuvidan iborat mexanik asar emas, balki chuqur falsafiy mushohada, inson ruhiyatining murakkab tebranishlari va milliy an’analarning jahon akademik shakllari bilan yuksak badiiy sintezidir. Muallifning fortepiano konsertlarida mavzuiylik (tematizm) masalasi markaziy o‘rin tutadi. Kompozitor o‘z asarlarida nafaqat o‘zbek xalq musiqasi merosiga, chunonchi Xorazm vohasining o‘ziga xos folklor ohanglari, murakkab usullari va intonatsiyalariga tayanadi, balki Tailand, Koreya kabi uzoq Sharq xalqlarining musiqiy boyliklaridan ham mahorat bilan foydalanadi. Bu jarayonda musiqiy obrazlarning bir holatdan ikkinchi holatga o‘tishi, transformatsiyalashuvi asarning ichki dramaturgik quvvatini belgilab beradi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, o‘zbek musiqa ilmidaga zamonaviy o‘zbek kompozitorlik maktabi an’analarini o‘rganish jarayonida Rustam Abdullayev fortepiano konsertlarida “mavzuiylik” muammosi, milliy kuylarning akademik janr talablariga mos ravishda simfonik rivojlantirilishi yetarlicha tizimli tahlil qilinmagan. Kompozitor ijodining xalqaro miqyosdagi e’tirofi, Ofeliya Yusupova kabi yetuk pianinochilar hamda Quvonch Usmonov, Fazliddin Shamsutdinov kabi mahoratli dirijyorlar bilan hamkorlikda amalga oshirilgan xalqaro taqdimotlar asarlarning badiiy qimmatini yuksak bosqichga ko‘targan. Mazkur tadqiqot fortepiano konsertlaridagi mavzuiylik xususiyatlarini aniqlash orqali milliy musiqa tafakkurining bugungi holatini baholashga qaratilgan.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida Rustam Abdullayev fortepiano konsertlarining mavzuiy asosi, musiqiy tili va dramaturgiyasini o‘rganish uchun kompleks metodologik yondashuvdan foydalanildi. Asosiy tadqiqot usullari sifatida quyidagilar belgilab olindi:

- **Tizimli-funksional tahlil:** Musiqiy asarning nota matni, fortepiano va orkestr partiyalari o‘rtasidagi mavzuviy muloqot, shaklning yaxlitligi hamda g‘oyaviy-badiiy birligi tizimli ravishda o‘rganildi.
- **Qiyosiy-tarixiy yondashuv:** Konsert janrining Yevropa va milliy musiqadagi tarixiy taraqqiyot tendensiyalari, shuningdek, Rustam Abdullayev beshta fortepiano konsertining o‘zaro uslubiy aloqalari qiyoslandi.
- **Musiqiy-nazariy va intonatsion tahlil:** Milliy lad tizimlari, o‘zbekona usul (ritm) va nolalarning zamonaviy garmoniya, polifoniya va o‘ziga xos kompozitsiya texnikalari (murakkab garmonik tuzilmalar, polifoniya) bilan uyg‘unlashish qonuniyatlari tahlil qilindi.

Mazkur metodologik baza kompozitor asarlarining nota matnini ilmiy asosda o‘rganish, mavzu bir xil bo‘lsa-da, obrazning rang-barang evolutsiyasini ochib berish imkonini yaratdi.

Natijalar

O‘tkazilgan tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, Rustam Abdullayev o‘zbek fortepiano musiqasi va simfonizmida o‘ziga xos mavzu yaratish tamoyillarini shakllantirgan. Kompozitorning sermahsul ijodiy merosida beshta fortepiano konserti alohida o‘rin egallaydi:

- 1-sonli fortepiano konserti (1972-yil) – dastlabki yirik ijodiy izlanish hujjati bo‘lib, Toshkent davlat konservatoriyasini bitirish asari sifatida taqdim etilgan;
- 2-sonli “Navro‘z taronalari” fortepiano konserti (1988-yil) – milliy va zamonaviy uslublarning eng mukammal sintezi bo‘lib, Moskva konservatoriyasining Katta zalida muallif ijrosida yuqori baholangan;
- 3-sonli “Tay ohanglari” fortepiano konserti (1991-yil) – Tailand tomonining maxsus buyurtmasiga ko‘ra, tay xalq kuylari asosida Sharqona intonatsiya sintezida yaratilgan;
- 4-sonli fortepiano konserti (1994-yil) – Janubiy Koreya musiqa san’atshunoslari buyurtmasi bilan yaratilib, Seul xalqaro festivalida yangragan;
- 5-sonli fortepiano konserti (1995-yil) – Bangkok shahrida taqdim etilgan xalqaro miqyosdagi global kompozitsion izlanish mahsulidir.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Rustam Abdullayev konsertlarida mavzuiylik masalasi nafaqat tayyor xalq kuyidan iqtibos (sitata) keltirish, balki milliy intonatsiyalarni garmonik-polifonik vositalar yordamida chuqur psixologik va falsafiy simfonizm darajasiga ko‘tarish orqali namoyon bo‘ladi. Bu asarlar milliy va umuminsoniy ruh bag‘ishlanganligi tufayli Germaniya, AQSh, Angliya, Misr, Turkiya va Rossiya sahnalarida muntazam ijro etib kelinmoqda.

Tahlil va muhokama

Musiqiy janr tushunchasi uslubiy, shakliy va estetik xususiyatlarga ko‘ra guruhlanish asoslarini belgilaydi. Konsert janri esa o‘z poydevoriga ko‘ra, lotincha “concertare” (“bellashmoq”, “musobaqalashmoq”) ma’nosini anglatib, yakkaxon ijrochi va orkestr muloqotiga tayanadi [4]. Barokko va klassitsizm davrida A. Vivaldi, V.A. Motsart va L. van Betxoven ijodida fortepiano konserti yuqori simfonik bosqichga ko‘tarildi [5]. O‘zbek zamonaviy kompozitorlik maktabida esa ushbu janr milliy xalq cholg‘ulari, maqom va xalq raqs kuylari ta’sirida o‘ziga xos dramaturgiyaga ega bo‘ldi [3].

Rustam Abdullayevning fortepiano konsertlaridagi mavzuiylik masalasini tahlil qilishda uning 2-sonli “Navro‘z taronalari” (1988) konserti eng pishiq va xarakterli namuna hisoblanadi. Ushbu asar o‘zining yaxlit kompozitsion tuzilishi va qismlar o‘rtasidagi izchil mavzuviy aloqadorligi bilan ajralib turadi. Konsertda milliy kuy-ohang elementlari zamonaviy garmonik vositalar va Yevropa simfonik tafakkuri bilan uyg‘unlashgan holda tahlil qilinadi.

Kompozitor asarning tematik poydevorini yaratishda Xorazm vohasining xalq qo‘shiqlari va o‘ziga xos milliy usullaridan unumli foydalanadi. Ma’lumki, Xorazm musiqiy folklori o‘zining sinkopali ritmik tuzilishi, jo‘shqin va olovli xarakteri bilan boshqa hududlardan ajralib turadi [6]. Rustam Abdullayev 2-sonli konsertning birinchi qismida lirik mushohada va shiddatli harakat kontrastiga asoslangan mavzu kiritadi. Bu yerda mavzu shunchaki statik holatda qolmaydi, balki ekspozitsiyadan ishlab chiqish (razrabotka) qismiga o‘tishda chuqur dinamik o‘zgarishlarga uchraydi. Muallif milliy ladlar tabiatini buzmagan holda, ularni polifonik yozuv texnikasi (imitatsiya, kanon, fuga elementlari) orqali boyitadi [7].

Fortepiano va orkestr partiyalari o‘rtasidagi muloqotda mavzuiylik o‘ziga xos simfonik dialog shaklini oladi. Orkestr ko‘pincha an’anaviy o‘zbek xalq cholg‘ularining (doyra usullari, rubob va chang nolalari) tembr xususiyatlarini simfonik orkestr ranglarida aks ettiruvchi vazifani bajaradi [8]. Fortepiano partiyasi esa o‘ta virtuoz, texnik jihatdan murakkab va emotsional jihatdan ta’sirchan qilib yozilgan. Kompozitor fortepiano fakturasida murakkab akkordlar majmuasi va keng diapazonli passajlardan foydalangan holda, milliy kuylarning falsafiy-psixologik qatlamlarini yuzaga chiqaradi [9].

Asarning ikkinchi qismida mavzuiylik lirik-falsafiy yo‘nalish kasb etadi. Bu qismda kompozitor o‘zbek an’anaviy maqom san’atiga xos bo‘lgan ashula yo‘llarining intonatsion tuzilishidan foydalanadi. Mavzuning ohangdorligi, sekin va vazmin rivojlanishi tinglovchida estetik zavq va chuqur xayoliy kayfiyat uyg‘otadi. Biroq, bu yerda ham garmoniyadagi zamonaviy dissonanslar va noan’anaviy akkordlar almashinuvi musiqaga o‘ziga xos dramatizm bag‘ishlaydi [10]. Mavzu o‘zgarishlar jarayonida milliy ruhni saqlab qolgan holda, umumbashariy lirik obraz darajasiga ko‘tariladi.

Uchinchi qism (Final) jo‘shqin Xorazm xalq raqsi ritmlariga, xususan, “Lazgi” uslubidagi dinamikaga tayanadi. Bu yerda tematizm o‘ta shiddatli va to‘xtovsiz ritmik harakat fonida rivojlanadi. Kompozitor finalda nafaqat uchinchi qismning yangi mavzusini, balki birinchi va ikkinchi qismlarda uchragan muhim ohang elementlarini ham qayta eslatib o‘tadi (monotematizm tamoyillari). Bu usul asarning uch qismli g‘oyaviy-badiiy yaxlitligini ta’minlashga xizmat qiladi [11]. Nota matni tahlili shuni isbotlaydiki, Rustam Abdullayev asar davomida "mavzu bir xil, lekin obraz har xil" tamoyiliga qat’iy amal qiladi. Ritmik va dinamik o‘zgarishlar orqali dastlabki lirik ohang finalda g‘alabavor, bayramona va tantanavor xarakterga ega bo‘ladi [12]

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Rustam Abdullayevning fortepiano konsertlarida mavzuiylik masalasi kompozitorning individual uslubini belgilovchi eng muhim badiiy-estetik omildir. O‘tkazilgan tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Rustam Abdullayev o‘zbek professional musiqasida fortepiano konserti janrini xalqaro miqyosga olib chiqqan ijodkor bo‘lib, milliy o‘zbek (ayniqsa, Xorazm) ohanglarini G‘arbiy Yevropa simfonik an’analari va zamonaviy kompozitsiya texnikasi bilan mukammal darajada sintez qildi.

Kompozitor asarlarida, xususan, 2-sonli “Navro‘z taronalari” konsertida monotematizm va dinamik variantlilik tamoyillariga tayanadi. Mavzularning lirik holatdan shiddatli, dramatik holatga transformatsiyalashuvi asarning g‘oyaviy va badiiy yaxlitligini ta’minlaydi.

Fortepiano konsertlaridagi virtuoz va murakkab pianistik uslub milliy lad va usullar zamiridagi badiiy g‘oyani chuqurroq anglashga yordam beradi hamda yosh ijrochilarning estetik didi va ijro mahoratini oshirishda muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Rustam Abdullayevning fortepiano konsertlari o‘zbek milliy kompozitorlik maktabining jahon musiqiy makonidagi yutuqlarini namoyon etuvchi mukammal klassik namunalar sifatida professional repertuardan mustahkam o‘rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi PQ–112-son “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori. – B. 1-2.
2. Azimov R. O‘zbek zamonaviy kompozitorlik san’ati. – Toshkent: Fan, 2019. – B. 48.
3. Rajabov I. O‘zbek kompozitorlik ijodi va zamonaviy musiqa talqini. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – B. 56.
4. Livanova T. Istoriya zapadnoyevropeyskoy muziki. – Moskva: Muzika, 1983. – S. 112.
5. Kon Y. Teoriya konsertnogo janra. – Moskva: Sovetskiy kompozitor, 1980. – S. 94.
6. Gafurbekov T. O‘zbek musiqasi ijodiyoti masalalari. – Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2012. – B. 84.
7. Yanov-Yanovskaya N. Uzbekskaya simfonicheskaya muzika. – Tashkent: Fan, 2015. – S. 102.
8. Solomonova T. O‘zbek musiqasi tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2011. – B. 145.

9. Yusupova O. Fortepiano ijrochiligi san’atida milliy an’analar. –
10. Toshkent: San’at, 2017. – B. 73.
11. Abdullayev R. Mening musiqiy olamim: Maqolalar va o‘ylari. – Toshkent: Navro‘z, 2020. – B. 35.
12. Qurbonova M. Xorazm ohanglarining kompozitorlar ijodida aks etishi. – Toshkent: Tamaddun, 2018. – B. 92.
13. Ismoilova S. Zamonaviy o‘zbek fortepiano konsertlarida dramaturgiya. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2021. – B. 118.